

ПОНЯТТЯ ТА ЗМІСТ ДЕФІНІЦІЇ «АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕАГУВАННЯ НА ВЧИНЕННЯ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА»

У статті обґрунтована актуальність дослідження проблеми адміністративно-правового реагування на вчинення домашнього насильства. Узагальнені результати досліджень у галузі юриспруденції, спрямовані на визначення методологічних засад категоріально-змістових передумов дослідження зазначеної проблематики. Здійснено аналіз суміжного понятійного апарату, який використовується в адміністративному праві, інших галузях права та вітчизняному законодавстві, з його проекцією на проблему адміністративно-правового реагування на вчинення домашнього насильства. Пропонується авторське визначення дефініції «адміністративно-правове реагування на вчинення домашнього насильства».

Ключові слова: домашнє насильство, адміністративно-правове реагування, категоріально-змістові передумови.

В статье обоснована актуальность исследования проблемы административно-правового реагирования на совершение домашнего насилия. Обобщены результаты исследований в области юриспруденции, направленные на определение методологических основ категориально-содержательных предпосылок исследования указанной проблематики. Осуществлен анализ смежного понятийного аппарата, используемого в административном праве, других отраслях права и отечественном законодательстве, с его проекцией на проблему административно-правового реагирования на совершение домашнего насилия. Предлагается авторское определение дефиниции «административно-правовое реагирование на совершение домашнего насилия».

Ключевые слова: домашнее насилие, административно-правовое реагирование, категориально-содержательные предпосылки.

The relevance of the study of the problem of administrative-legal responses to domestic violence is substantiated. Generalized results of research in the field of jurisprudence are aimed at determining of the methodological principles of the categorical and substantive preconditions of research of the given issue. The analysis of adjacent conceptual apparatus used in administrative law, other branches of law and domestic legislation with its projection on the problem of administrative-legal response to domestic violence was done. Author's definition of the term "administrative-legal response to domestic violence" is proposed.

Key words: domestic violence, administrative-legal response, categorical and substantive preconditions.

Концептуальним положенням теоретичних засад дослідження проблеми адміністративно-правового реагування на вчинення домашнього насильства вважаємо визначення поняття та змісту зазначеної дефініції та його складників. На нашу думку, поняття «адміністративно-правове реагування» належить до базових категорій адміністративного права, а зміст дефініції «адміністративно-правове реагування на вчинення домашнього насильства» є ключовим поняттям нашого дослідження.

Водночас слід відзначити, що аналіз науково-правової літератури та чинного законодавства дає підстави для висновку щодо відсутності як теоретичного, так і практичного визначення зазначених понять. Більше того, визначення поняття «правове реагування» в наукових дослідженнях,

енциклопедичних виданнях та нормативно-правових документах також відсутнє. У вітчизняному законодавстві зустрічається виключно термін «реагування», який певною мірою наповнений юридичним та державно-управлінським змістом, а отже, може бути використаний в нашому дослідженні вихідним для побудови на його основі авторської дефініції.

Водночас у словнику української мови [1, с. 464] термін «реагування» розглядається як дія зі значенням реагувати. Згідно з визначенням, запропонованим словником, реагувати – це діяти, поводитися певним чином під впливом чого-небудь або у відповідь на щось, виявляючи відповідне ставлення до кого-, чого-небудь.

Таким чином, реагування ми можемо розглядати як певну дію, здійснену під впливом чого-небудь або у відповідь на щось, виявляючи відповідне ставлення до кого-, чого-небудь. Водночас таке визначення є загальнолітературним і у разі його використання в юриспруденції потребує додаткового доопрацювання та уточнення.

У документах нормативно-правового характеру, енциклопедичній та науково-правовій літературі термін «правове реагування» чи «адміністративно-правове реагування» не зустрічається. Використовується лише термін «реагування» з наданням його змісту юридичного наповнення в окремих підзаконних нормативно-правових актах, наприклад таких, що регламентують здійснення в державі заходів цивільного захисту. Так, у Постанові Кабінету Міністрів України від 3 серпня 1998 р. № 1198 «Про єдину державну систему запобігання і реагування на надзвичайні ситуації техногенного та природного характеру» реагування на надзвичайні ситуації визначалося як: «скоординовані дії підрозділів єдиної державної системи щодо реалізації планів дій (аварійних планів), уточнених в умовах конкретного виду та рівня надзвичайної ситуації з метою надання невідкладної допомоги потерпілим, усунення загрози життю та здоров'ю людей» [2].

Термін «реагування» використовується у загальній теорії права, яка розглядає спосіб реагування на правопорушення основним критерієм для класифікації санкцій [3, с. 237]. Відповідно до цього О. Сопронюк пропонує диференціювати санкції за способом реагування на правопорушення шляхом їх поділу на правовідновлювальні, до яких віднесені скасування або зміна незаконних процесуальних актів, примусове виконання обов'язку та відшкодування (компенсація) шкоди; каральні, які полягають у позбавленні або обмеженні прав учасників провадження і накладення грошових стягнень та санкції нікчемності [4].

Доволі широко використовується в юриспруденції поняття кримінально-правового реагування, яке розглядається як центральний структурний елемент системи кримінально-правового впливу держави на особу, що вчинила правопорушення. Показовою у зазначеному аспекті є наукова позиція І. Клейменова, який розглядає кримінально-правове реагування як центральний елемент кримінально-правового впливу, який полягає у вираженні його публічних характеристик та пов'язаний з реалізацією кримінальної відповідальності [5].

У цілому ж кримінально-правове реагування визначається кримінальним правом як правове реагування держави на вчинення кримінального правопорушення і може виявлятися як у формах призначення кримінальної відповідальності, так і звільнення від неї. Нормативно-правовою основою кримінально-правового реагування є Кримінальний кодекс України [6, с. 10]. Реагування на вчинення кримінальних правопорушень реалізується через такі засоби, як кримінальна відповідальність у різних її формах та інші засоби кримінально-правового реагування, що не є кримінальною відповідальністю [7]. Водночас, як зазначається в Рішенні Конституційного Суду України від 27 жовтня 1999 року № 1-15/99 (справа про депутатську недоторканність), саме кримінальна відповідальність має статус особливого елемента у механізмі кримінально-правового реагування держави щодо особи, яка скоїла злочин [8].

О. Дудоров та М. Хавронюк підкреслюють прогресивність розширення меж та збагачення форм кримінально-правового реагування насамперед через подальше розгортання такої її форми, як інституту звільнення від кримінальної відповідальності, у якому вбачаються втілення принципів гуманізму, справедливості та економії кримінально-правової репресії [9, с. 303]. Аналізу механізму кримінально-правового реагування на скоєний злочин присвячені дослідження Н. Устрицької. Авторка доходить висновку щодо можливостей виявлення механізму зазначеного реагування як у формі притягнення винної особи до кримінальної відповідальності, так і у формі звільнення її від такої відповідальності. При цьому саме гнучкість реагування держави на скоєне суспільно небезпечне діяння забезпечуються системою заходів, які передбачені галузевими різновидами кримінально-правового впливу. Дослідниця обґрунтовує статус Кримінального кодексу України як правової основи кримінально-правового реагування з боку держави на скоєння злочинів шляхом застосування кримінально-правових заходів, різних за своєю суттю та призначенням. Залишаючи за кримінальною відпові-

дальністю статус центрального заходу кримінально-правового впливу на фізичну особу, яка скоїла злочин, дослідниця також визначає такі форми кримінально-правового реагування, як звільнення від покарання чи подальшого його відбування або ж застосування інших заходів кримінально-правового характеру разом чи окремо від покарання, до яких належать примусові заходи медичного характеру, примусове лікування, спеціальна конфіскація та примусові заходи виховного характеру [10].

В. Меркулова обґрунтовує актуальність у кримінальному праві запровадження і реалізації принципу невідворотності кримінально-правового реагування на поведінку особи, яка скоїла злочин, вважаючи зазначений принцип більш дієвим і своєчасним, аніж домінуючий до останнього часу принцип невідворотності кримінальної відповідальності. Саме подібна постановка питання, на думку вченої, дасть змогу забезпечити оперативне відновлення порушеного злочинним діянням права та відшкодувати завдану ним шкоду та суттєво зменшити обсяги кримінальної репресії щодо осіб, які скоїли злочини невеликої тяжкості. Особливої уваги, з огляду на проблематику нашого дослідження, заслуговує позиція, згідно з якою однією з форм кримінально-правового реагування виступає саме адміністративна відповідальність [11].

Підсумовуючи наукові обґрунтування проблеми кримінально-правового реагування, слід зазначити, що кримінально-правова наука розглядає зазначене реагування центральним структурним елементом системи кримінально-правового впливу на особу, що скоїла правопорушення, і може полагати як у призначенні кримінальної відповідальності, так і звільненні від неї. З огляду на проблематику нашого дослідження, вважаємо за доцільне підкреслити, що адміністративно-правове реагування на вчинення домашнього насильства виходить за межі впливу на правопорушника, оскільки включає в себе і елементи захисту постраждалих осіб.

Зазначимо, що адміністративно-правова наука не оперує поняттям адміністративно-правового реагування, а використовує лише термін «реагування» як родове поняття для тлумачення дефініції адміністративної відповідальності. Так, Г. Бондаренко, даючи визначення поняття «адміністративна відповідальність, зазначає, що: «адміністративна відповідальність – це форма реагування держави на правопорушення, яке виявляється в застосуванні уповноваженими державними органами, службовими особами, громадськістю до винної особи адміністративних санкцій у межах і порядку, встановлених законодавством» [12, с. 84].

Т. Коломоєць пропонує розглядати адміністративну відповідальність як: «... різновид правової відповідальності, специфічну форму негативного реагування з боку держави в особі її компетентних органів на відповідну категорію протиправних проявів (передусім, адміністративних проступків), згідно з якою особи, що скоїли ці правопорушення, мають дати відповідь перед повноважним державним органом за свої неправомірні дії і понести за це адміністративні стягнення в установлених законом формах і порядку» [13, с. 133–134].

А. Башняк вказує на поширену в адміністративістиці систему наукових поглядів, згідно з якою «... адміністративна відповідальність – це форма реагування органів державного управління на адміністративне правопорушення, що виражається в застосуванні до порушника каральних адміністративних санкцій. «Реагування» виражається в різних формах і застосування стягнення – одна з них» [14]. Фактично в такий спосіб учений підводить визначення «реагування» до різних видів адміністративних стягнень, вказуючи при цьому на те, що поняття реагування ширше за поняття адміністративного стягнення, яке є однією з форм реагування.

Таким чином, є всі підстави твердити, що поняття «реагування» в адміністративному праві застосовується і включає в себе систему його форм, до яких належить і адміністративна відповідальність. Виходячи з системності комплексу заходів, які передбачені адміністративним законодавством у разі вчинення домашнього насильства і спрямовані на його припинення, запобігання та протидію, вважаємо обґрунтованим використання дефініції «адміністративно-правове реагування на вчинення домашнього насильства».

Своєю чергою важливим для формулювання дефініції «адміністративно-правове реагування на вчинення домашнього насильства» є визначення кола суб'єктів зазначеного реагування. Безумовно, що статус та систему цих суб'єктів слід визначати, відштовхуючись від доктрини, яка визначає статус та систему суб'єктів адміністративного права загалом. Погляди адміністративістів на зазначену проблему є досить скоординованими. Так, В. Колпаков визначає суб'єкта адміністративного права носієм (власником) прав та обов'язків у сфері публічного управління, які передбачені адміністративно-правовими нормами, здатного надати права реалізовувати, а покладені обов'язки виконувати [15, с. 73]. С. Стеценко обмежує коло ознак суб'єкта адміністративного права наявністю певних прав та обов'язків, визначених нормами адміністративного права та можливістю вступати в адміністративно-правові відносини [16].

Важливим з огляду на проблематику нашого дослідження є і окреслення переліку суб'єктів адміністративного права. Аналіз результатів відповідного наукового пошуку виявив помітну єдність авторів у частині визначення значної кількості суб'єктів адміністративного права та певні відмінності в їх класифікації. Так, В. Авер'янов пропонує віднести до суб'єктів адміністративного права фізичних осіб – громадян України, іноземців, осіб без громадянства; юридичних осіб (органи виконавчої влади, будь-які інші державні органи, органи місцевого самоврядування, об'єднання громадян, підприємства, установи, організації в особі їх керівників; колективних суб'єктів, які не мають ознак юридичної особи, але нормами адміністративного права тією чи іншою мірою наділені правами і обов'язками (структурні підрозділи державних і недержавних органів, підприємств, установ, організацій та деякі інші громадські утворення) [17, с. 183, 323, с. 193].

В. Колпаков вважає, що суб'єктами адміністративного права можуть бути Президент України; органи державної виконавчої влади; державні службовці, у діяльності яких об'єктивізуються повноваження державних органів управління; громадяни України, іноземці, особи без громадянства; органи місцевого самоврядування; об'єднання громадян та суб'єкти підприємницької діяльності [18, с. 101]. В. Галуцько визначає коло суб'єктів адміністративного права та пропонує їх класифікацію шляхом поділу на індивідуальних суб'єктів (фізичні особи, які поділяються на громадян (володіють усіма правами і обов'язками у державі), іноземців та осіб без громадянства (мають обмеження щодо політичних прав, не виконують військової обов'язок), фізичних осіб з іншим спеціальним статусом (фізичні особи-підприємці чи фізична особа – водій транспортного засобу) та колективні суб'єкти (юридичні особи: держава, державні органи та установи, громадські об'єднання, адміністративно-територіальні одиниці та їх населення, виборчі округи, релігійні організації, промислові підприємства, іноземні підприємства тощо) [19, с. 121].

Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», визначаючи перелік суб'єктів, які можуть здійснювати зазначені запобігання та протидію, в цілому не відходив від вищезазначених поглядів на суб'єктів адміністративного права, які є доктринальними. Закон відносить до переліку суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству: «спеціально уповноважені органи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству; інші органи та установи, на які покладаються функції зі здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству; загальні та спеціалізовані служби підтримки постраждалих осіб; громадяни України, іноземців та осіб без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах» [20].

І, нарешті, важливим для формулювання дефініції адміністративно-правового реагування на вчинення домашнього насильства є визначення поняття самого домашнього насильства. Досить чітко і зрозуміле визначення міститься в ст. 3 Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами: «Домашнє насильство означає всі акти фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, які відбуваються в лоні сім'ї чи в межах місця проживання або між колишніми чи теперішніми подружжями або партнерами, незалежно від того, чи проживає правопорушник у тому самому місці, що й жертва, чи ні або незалежно від того, чи проживав правопорушник у тому самому місці, що й жертва, чи ні» [21].

Уже згадуваний Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» пропонує досить унормоване та повне формулювання: «домашнє насильство – діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь» [20].

Підкреслюючи актуальність і відповідність нормам юриспруденції зазначених визначень, вважаємо за доцільне керуватися ними в нашому дослідженні. Водночас з метою запобігання обтяження конструкції пропонованої дефініції та з огляду на широку вживаність поняття «домашнє насильство» пропонуємо обмежитися лише посиланням на зазначене поняття без розкриття його змісту.

Таким чином, у результаті аналізу та узагальнення концептуальних положень адміністративістики, а також наукового доробку та законодавчого забезпечення досліджуваної проблеми пропонуємо таке формулювання дефініції адміністративно-правового реагування на вчинення домашнього насильства: адміністративно-правове реагування на вчинення домашнього насильства – це врегульовані нормами адміністративного права заходи, що здійснюються спеціально уповноваженими органами у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, іншими

органами та установами, на які покладаються функції зі здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, загальними та спеціалізованими службами підтримки постраждалих осіб, а також громадянами України, іноземцями та особами без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, у зв'язку із вчиненням такого насильства і спрямовані на його припинення, недопущення в майбутньому та покарання кривдника.

Список використаних джерел:

1. Словник української мови: в 11 т. Т. 8. / за ред. І.К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1970–1980.
2. Про єдину державну систему запобігання і реагування на надзвичайні ситуації техногенного та природного характеру : Постанова Кабінету Міністрів України від 3 серпня 1998 р. № 1198. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1198-98-%D0%BF>.
3. Загальна теорія держави і права / М.В. Цвік, О.В. Петришин, Л.В. Авраменко та ін.; за ред. М.В. Цвіка та О.В. Петришина. Харків : Право. 2010. 584 с.
4. Сопронюк О. Класифікація кримінально-процесуальних санкцій. *Історико-правовий часопис*. 2015. № 2. С. 194–199. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipch_2015_2_39.
5. Клейменов И.М. Уголовно-правовое реагирование, его формы и виды. Вестник Омского университета. Серия «Право». 2016. № 3 (48), с. 192–200. URL: <https://cyberleninka.ru/article/v/ugolovno-pravovoe-reagirovanie-ego-formy-i-vidy>.
6. Куц В.М. Теорія кримінальної відповідальності : навчальний посібник. Київ : Національна академія прокуратури України, 2012. 300 с.
7. Бурда С.Я. Юридичний аналіз спеціальної конфіскації майна як іншого заходу кримінально-правового характеру за КК України. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2014. № 4. С. 221–230. URL: http://www2.lvduvs.edu.ua/documents_pdf/visnyku/nvsvy/04_2014/14bsyazku.pdf.
8. Рішення Конституційного Суду України від 27 жовтня 1999 року № 1-15/99 (справа про депутатську недоторканність). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-99>.
9. Дудоров О.О., Хавронюк М.І. Кримінальне право : навчальний посібник / За заг. ред. М.І. Хавронюка. Київ : Ваіте, 2014. 944 с.
10. Устрицька Н.І. Механізм кримінально-правового реагування на вчинення злочину. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2016. № 2. С. 311–320. URL: http://www2.lvduvs.edu.ua/documents_pdf/visnyku/nvsvy/02_2016/16uninvz.pdf.
11. Меркулова В.О. Тенденції реформування інституту звільнення від кримінальної відповідальності: кримінально-правові та кримінально-процесуальні аспекти. *Електронна бібліотека юридичної літератури*. URL: <http://pravoznavec.com.ua/period/article/49964/%CC>.
12. Бондаренко Г.П. Адміністративна відповідальність у СРСР. Львів, ЛДУ. 1975. 176 с.
13. Адміністративне право України : підручник / за заг. ред. Т.О. Коломоєць. Київ : Істина, 2008. 219 с.
14. Башняк А.С. Адміністративна відповідальність як правовий інститут. *Юридична газета*, 2004 р. № 25. 15 с.
15. Курс адміністративного права України : підручник / В.К. Колпаков, О.В. Кузьменко, І.Д. Пастух та ін.; за ред. В.В. Коваленка. Київ : Юрінком Інтер, 2012. 808 с.
16. Стеценко С.Г. Адміністративне право України : навчальний посібник. Київ : Атіка, 2007. 624 с. URL: <http://radnuk.info/pidrychnuku/493-stetsenko/9837---4-----s-1-----.html>.
17. Авер'янов В.Б. Адміністративне право України. Академічний курс : в двох томах. Київ : ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2007. Том 1: Загальна частина : підручник / ред. колегія : Авер'янов В.Б. (голова) та ін. 592 с.
18. Колпаков В.К. Адміністративне право України : підручник. Київ : Юрінком Інтер. 1999. 736 с.
19. Адміністративне право України в сучасних умовах (виклики початку XXI століття) : монографія / В.В. Галуцько, В.І. Олефір, М.П. Пихтін та ін.; за заг. ред. В.В. Галуцька. Херсон : ВАТ «Херсонська міська друкарня», 2010. 378 с.
20. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 07.12.2017 № 2229-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19>.
21. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами. Стамбул (Туреччина), 11.05.2011. URL: <https://tm.coe.int/1680093d9e>.